

beriepen - en dus standpunten die zich refereerden aan die van de Afscheiding of die vanuit het Doleantiedenken tot een zekere aanvaarding van de pluriformiteit gekomen waren terzijde laten - dan is er sprake van een tweetal *extreme standpunten*. Fabius - boezemvriend van vdB. - kritiseerde de vervaging van de Doleantie-lijn. De GK beseften niet 'dat waar met de (hervormde) organisatie is gebroken, dit is geschied voor de ganse gemeente, gelijk zij toen was'. I.p.v. huisbezoek om de achtergeblevenen te vermanen deze organisatie terzijde te stellen, konstateerde hij vriendschappelijke omgang. In deze legitimistische kerkkonceptie van Fabius kon er in de NHK van 'kerk' geen sprake meer zijn, maar moest men zich in feite bij de GK aansluiten, die de juiste organisatie voor de kerk hadden gekozen. Kortom: radikale afwijzing van de pluriformiteitsleer. Aan de andere kant stond *Netelenbos*, die, uitgaande van de bedoeling van de Doleantie, zich evenzeer bekommerde om hen die 'onder de synodale organisatie waren achtergebleven' en een pluriformiteitstheorie, die deze gescheidenheid aanvaarde, kritiseerde. Dat leidde bij hem echter - in combinatie met zijn ethische opvattingen over het schriftgezag - tot een pleidooi voor grotere samenwerking met Hervormden, ook op kerke-lijk gebied.

Welk van beide extremen beriep zich met het meeste recht op vdB? Het lijkt geen twijfel dat vdB. de ethische elementen in *Netelenbos'* stellingname niet gewaardeerd zou hebben. Maar of hij het legitimisme van Fabius, dat deze op de GK projekteerde, zou hebben onderschreven? Daargelaten dat deze GK niet voldeden aan het beeld dat Fabius ontwierp, denk ik dat vdB. in het objectivisme en triomfalisme van de mannenbroeders aanleiding gevonden zou hebben, evenals *Netelenbos*, een sterkere klemtoon te leggen op de *gemeenschappelijke schuld* van hen die gebleven waren én van hen wier 'doleantie' tot gaan had geleid.

Ik meen, met Schram, dat de positie van vdB. zo uniek is, dat latere stromingen in de NHK en in de GK zich deze als zodanig niet kunnen toe-eigenen. Maar ik hoop in het bovenstaande wel aange- toond te hebben dat het zinvol is, met inachtneming van deze stellingname, in de vorm van hypothesen en aan de hand van de legitimaties der betrokkenen te 'spekuleren' over mogelijke ont- wikkellingslijnen in het denkpatroon van een groepering. Maar mis- schien is dat wel het legitieme verschil tussen een historicus en een socioloog! En om dan met een laatste speculatie te eindigen: de door Schram beschreven onverkwikkelijke touwtrekkerij rond